Василь Орлик (Кропивницький, Україна),
Центральноукраїнський національний технічний університет -Кропивницький
ORCID: 0000-0002-7947-9557

Анатолій Шостопал (Черкаси, Україна)
Черкаський державно технологічнічний університет - Черкаси
ORCID: 0000-0002-8202-9055

НУМІЗМАТИЧНІ СВІДЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ НАСЕЛЕННЯ ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ[1] З РИМСЬКОЮ ТА ВІЗАНТІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЯМИ У IV – VIII СТ.

Незважаючи на те, що становлення Східної Римської імперії (Візантії) тривало протягом 330 – 518 рр., початок візантійській нумізматиці, як відомо, поклала грошова реформа імператора Східної Римської імперії Анастасія I (491 – 518 рр.). Процеси формування власної монетної системи, яка мала значні відмінності від римської були продовжені й наступними імператорами. Грошова система Східної Римської імперії (Візантії), сформована в часи правління Юстиніана I (527 – 565 рр.) зберігалася до VIII століття. Значне розмаїття монетних типів та особливостей іконографії монет Візантії VI – VIII ст., карбованих на численних монетних дворах, цілком обґрунтовано викликають інтерес у нумізматів[2]. Проте означений хронологічний період є не менш цікавим і з огляду на взаємозв'язки й взаємовпливи Візантії та слов'янських племен, які мешкали на Північному та Західному кордонах Східної Римської імперії. Контакти Візантії та слов'янського світу мали переважно торговельний та військовий характер. Навіть існує припущення, що «на початку правління Юстініана I до нього на службу приходив один із засновників Києва – Кий»[3]. Проте співпраця чи протистояння завжди залишали різнопланові історичні джерела[4]. Одними з важливих джерел контактів мешканців Півдня Дніпровського Правобережного лісостепу з Візантійською імперією є нумізматичні джерела, зокрема візантійські монети та топографії їхніх знахідок у даному регіоні. Ми цілком підтримуємо тезу видатного українського археолога М. Брайчевського, котрий наголошував, що «знахідки монет становлять важливу групу східнослов'янських древностей»[5]. Академік П. Толочко вказує, що «знахідки візантійських імпортів V – VIII ст., у тому числі і монет, свідчать про налагодження торговельних контактів між Візантією і східнослов'янськими міжплемінними об'єднаннями»[6]. Водночас не всі знахідки «візантійських імпортів V – VIII ст.» пов'язані

1 Територія Правобережних частин сучасних Київської та Черкаської, а також Центральна і Північна частина Кіровоградської областей.

2 Девід Р. Сір виділяє 1602 типи монет VI –VIII ст. (Byzantine coins and their values. P.35-305)

3 Котляр М.Ф. Візантія. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2003. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Vizantiia (останній перегляд: 01.03.2021)

4 Орлик В.М., Орлик С.В. Теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України. Універсум історії та археології. 2019. Том. 2 (27) Вип 2. Дніпро. С.5-27 https://doi.org/10.15421/26190201

5 Брайчевський М.Ю. Нумізматика в темах давньої історії східнословянських племен. Історичні джерела та їх використання. К.: Наукова думка, 1964. Вип.1. С. 141-166.

6 Толочко П.П. Візантія. Східні слов'яни. Археологія, Русь. №2 1991. С.3-5. **С.4**

із налагодженням торговельних контактів слов'ян Дніпровського Правобережного лісостепу із Візантією. Так, наприклад, відомий Мартинівський скарб містить речі, які мають беззаперечну візантійську ідентифікацію: чашу, кубок, блюда та ложечки, зокрема на дні чаші є клеймо візантійських майстерень часів правління Юстина II (565 – 578 рр.)[7]. Проте, на думку дослідників, цього скарбу «найбільш імовірним видається, що вироби Мартинівського скарбу були військовими трофеями, здобутими в результаті військових походів, в тому числі і в Подунав'ї»[8]. Знахідки візантійських золотих монет також не можуть однозначно свідчити про торговельний характер їхнього походження. У цьому плані більш цікавими й перспективними для вивчення є знахідки мідних візантійських монет. Але мусимо констатувати, що незважаючи на важливість вивчення знахідок пізньоримських та раньовізантійських монет та їхнього топографування[9], історіографія цієї проблеми, на жаль, досить незначна, лише праці В. Кропоткіна[10], В. Зоценка[11], Т. Нунан[12], А. Шостопала[13] та В. Ластовського[14]. Певна інформація про знахідки ранньовізантійських монет на теренах Дніпровського Правобережного лісостепу міститься в Інтернет-джерелах, зокрема електронних ресурсах нумізматичних форумів.

У даній статті автори продовжили попередні свої дослідження щодо вивчення монетних знахідок на території Дніпровського Правобережного лісостепу[15] та уза-

---

7 Приходнюк О.М., Шовкопляс А.М., Ольговская С.Я., Струина Т.А. Мартыновский клад. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып.2. Симферополь, 1991. С.72- С.76

8 Там же. С.78.

9 Коцур В. (2017) Історіографія українського скарбознавства. Український нумізматичний щорічник, (1), 15-32. https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-15-32

10 Кропоткин В. Топография римских и ранневизантийских монет на территории СССР. Вестник древней истории. 1954. №3. С.152-180; Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР. М.: Изд-во АН СССР, 1961; Кропоткин В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962.

11 Зоценко В.Н. Византийская монета в Среднем Поднепровье. Южная Русь и Византия. Сборник научных трудов (к XVIII конгрессу византинистов). К., 1991. С.57-79.

12 Noonan T.S. The monetary history of Kiev in the pre-Mongol period Harvard Ukrainian Studies Vol. 11, No. 3/4 (December 1987), pp. 384-443.

13 Шостопал А. Скарби Черкащини. Черкаси, 2007. С. 35, 47.

14 Ластовський В.(2020). Дві візантійських монети з території Мотронинського монастиря та легенда про його заснування княгинею Мотроною. Український нумізматичний щорічник, (4), 50-57. https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-50-57

15 Орлик В. Топографія знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії та її Лівонського відділення (зведені відомості по областях). Український нумізматичний щорічник. Вип.1. Переяслав-Хмельницький. 2017. С.37-74. DOI https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-37-74; Орлик В., Коцур В., Цыганенко Л. 2019. Клад ольвийских монет «борисфенов», найденный в Городищенском районе Черкасской области весной 2018 года. Acta Archaeologica Lodziensia, 65, 39-50. DOI: https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/4 ; Mielczarek, M., & Orlyk, V. (2019). New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 13, 33-39. doi: 10.24919/2519-058x.13.190763 ; Орлик В. До питання існування грошового обігу на території Дніпровського Правобережного Лісостепу (V – I ст. до н.е.). Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти: тези доповідей І Міжнародної наукової конференції, 13 травня 2020 р. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С.9-13; Orlyk, V., & Orlyk, S. 2020 The New Find of a Bronze Coin of Kerkinitis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). Danubius XXXVIII, Supliment. 9-23.; Орлик В. Знахідки монет Понтійської держави Мітрідата Євпатора на території Дніпровського Правобережного Лісостепу. Український історичний журнал. 2020. №6. С.93–103; Шостопал А.В. Знахідки античних монет на Чигиринщині. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції. 17-18 травня 2006 р. Черкаси, 2006. С.67-71; Шостопал А. Чигиринщина в XIV-XV століттях за нумізматичними даними. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції. 1-2 жовтня 2008

гальнили відому їм достовірну інформацію про знахідки монет імператорів Східної Римської імперії в даному регіоні. У процесі роботи над статтею і відповідних уточнень в авторів викликала сумнів частина доступної інформації, це стосується як інтернет-джерел, так і публікацій попередніх дослідників, зокрема В. Кропоткіна, тому такі відомості нами не враховувалися. До каталогу внесена інформація про 56 монет імператорів Східної Римської імперії, які були знайдені на теренах Дніпровського Правобережного лісостепу протягом XIX – початку XXI ст. Наявність серед знахідок візантійських срібних монет із отворами вказує на їхнє використання в якості статусних прикрас чи оберега їхніх власників. У той же час відсутність отворів на золотих монетах засвідчує, що вони використовувалися у торговельних операціях, а також як спосіб накопичення, тобто виконували основні функції грошей.

Монети візантійського Херсону, зокрема 1/8 фолліса (5 нумій) Юстиніана I (527 – 565)[16], серед корпусу досліджених нами знахідок вказують на важливий напрямок торговельних зв'язків населення Дніпровського Правобережного лісостепу зі Східною Римською імперією через Кримський півострів. Саме звідти, ймовірно, надходили й інші відомі візантійські мідні монети, тоді як срібні та золоті монети можуть бути результатом військових контактів (плата за службу, військова здобич та ін.).

Загалом, порушена у статті проблема потребує подальшої наукової розробки. Перш за все, ґрунтовного вивчення нумізматичних колекцій Національного музею історії України, краєзнавчих музеїв, звітів Інституту археології НАН України, моніторингу нумізматичних форумів та ін. Лише подальше комплексне наукове дослідження зможе дати відповіді сучасним ученим щодо характеру відносин населення Дніпровського Правобережного лісостепу зі Східною Римською імперією, визначити основні напрями надходження візантійських монет до даного регіону та визначити характер торговельних відносин у самому регіоні.

Автори запрошують до співпраці інших дослідників проблеми знахідок візантійських монет як на території Дніпровського Правобережного лісостепу, так і в

р. Черкаси, 2008. С. 70-76; Шостопал А.В. Аналіз монетних скарбів XVII століття, знайдених на Черкащині. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції. 30 вересня - 1 жовтня 2010 р. Черкаси, 2011. С.57-62; Шостопал А.В. Фальшивые денарии на черняховских поселениях Среднего Поднепровья. Альманах античной нумизматики. № 4. М., 2011. С. 95-102; Шостопал А. Басейн р. Тясмин: на перетині двох монетних систем. Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. № 33. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 68–71; Шостопал А.В. Находки монет X-XI веков в Черкасской области. Международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII-XI вв.». Санкт-Петербург, Старая Ладога, 18-20 апреля 2014 года. Материалы докладов и конференций. Санкт-Петербург, 2014. С. 96-102; Шостопал А.В. Торговельні відносини племен Середнього Подніпров'я в скіфській період за нумізматичними даними. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали V науково-практичної конференції. 12-13 листопада 2015 р. Черкаси, 2016. С. 25-28; Шостопал А. Античні монети з околиць села Мошни Черкаського району. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 червня 2016 р. – Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький, 2016. С.23-26; Шостопал А. В. Два скарби римських денаріїв з Чигиринщини. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали VI науково-практичної конференції. 9-10 листопада 2017 р. Черкаси, 2017. С.27-30; Морозов А. Г., Шостопал А. В. Римські денарії на території Мотронинського городища. Вісник Черкаського національного університету. Серія: Історичні науки. № 1. 2017. Черкаси, 2017. С. 90-97; Шостопал А. Знахідки боспорських монет на Черкащині. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей V міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 червня 2018 р. – Меджибіж – Переяслав- Хмельницький – Кропивницький – Київ, 2018. С.21-26 та ін.

16 Автори вдячні Михайлу Шуліці за отриману інформацію про ці знахідки.

інших регіонах України. Автори вдячні всім респондентам, які надали інформацію про відомі їм знахідки монет Візантійської імперії.

КАТАЛОГ РАННЬОВІЗАНТІЙСЬКИХ МОНЕТ, ЗНАЙДЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ

No.	Опис	Каталог	Опубліковано	Час і місце карбування	Вага (г) / розмір (мм)	Місце і час знахідки
1.	Бронзова монета, Константин I Великий (306-337)	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 466	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Оболонь, 1876 р.
2.	Монета, Константин I Великий (306-337)	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 471	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Поділ,
3.	Бронзова монета, Константа (337-350)	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 480	Невідомо	Невідомо	м. Київ, 1927 р.
4.	Золотий медальйон, Констанцій II (337-361) Av: DN CONSTANTIVS MAX AVGVSTVS бюст Констанція. Rv: DD NN CONSTANTIVS ET CONSTANS AVGG, в обрізі AN	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 473	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Києво-Печерська Лавра, знайдено у складі скарбу 1898 р.
5.	Бронзова монета, Констанцій II (337-361) Av: CONSTANTIVS P F AVG бюст імператора в право. Rv: FEL TEMP REPARATIO, солдат у шоломі ліворуч, поражає списом впалого вершника з бородою, щит праворуч; Н у верхньому правому полі, в обрізі CONS<> Монета посріблена (див. ілюстр.: 1)	RIC VIII	Форум VIOLITY	Констан-тинополь	23 мм.	Лисянський район, Черкаська область.
6.	Бронзова монета, Констанцій II (337-361)	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 482	Невідомо	Невідомо	м. Київ, 1949 р.
7.	Бронзова монета, Констанцій II (337-361) Av: CONSTANTIVS P F AVG бюст імператора в право. Rv: FEL TEMP REPARATIO, солдат у шоломі ліворуч, поражає списом впалого вершника з бородою, щит праворуч; Г у верхньому правому полі, в обрізі ΔSIS		Не опубліковано	Сіссія (Siscia)	23×23	Звенигородсь-кий район, Черкаська область.

8.	Сіліква (Siliqua), Констанцій II (337-361). Av: Бюст імператора в право Rv: легенда в чотири рядки у вінку VOTIS XXX MVLTIS XXXX (див. ілюстр.: 2)	RIC VIII	Не опубліковано	Константинополь351-355	18×19	Звенигородський район, Черкаська область.
9.	Сіліква (Siliqua), Констанцій II (337-361). Av: Бюст імператора в право Rv: легенда в чотири рядки у вінку VOTIS XXX MVLTIS XXXX	RIC VIII	Не опубліковано	Константинополь351-355	Невідомо	Звенигородський район, Черкаська область.
10.	Срібна монета, Констанцій II (337-361).	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 1255	Невідомо	Невідомо	м. Сміла, Черкаська область, 1905 р.
11.	Срібне кільце з монетою Констанція II (337-361).	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 512	Невідомо	Невідомо	с. Пустоварівка, Сквирський район, Київська область
12.	Мідна монета, Констанцій II (337-361). Монета має отвір	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 546	Невідомо	Невідомо	с. Данилова Балка, Благовіщенський район, Кіровоградської області. Розкопки поховання №3, 1949 р.
13.	Бронзова монета, Феодосій I (347-395)	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 482	Невідомо	Невідомо	м. Київ, 1949 р.
14.	Мідна монета, Аркадій (395-408). Опис відсутній.	Неможливо класифіку-вати	Шостопал 2007: 46	Константинополь	Невідомо	с. Мошни, Черкаський район, Черкаська область. Монета була у складі скарбу мідних різноримсь-ких монет другої половини IV – початку V ст.
15.	Мідна монета, Аркадій (395-408). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Шостопал 2007: 46	Константинополь	Невідомо	с. Тростянець, Канівський район Черкаської області, травень 2006 р.
16.	Солід, Феодосій II (408-450). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Шостопал 2007: 46	Константинополь	Невідомо	с. Хмільна, Черкаський район Черкаської області, 2003 р.

17.	Золота монета, Євдокія (дружина Феодосія II) (421-460) Av: EVDOXIA AVGVSTA	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1961: 472	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Поділ, 1823 р.
18.	Солід, Зенон (474-491). Av: D N ZENO-PERP AVG бюст Зенона в шоломі в анфас, в правиці спис через плече, лівою рукою перед грудьми тримає щит із зображенням вершника над поваленим ворогом. Rv: VICTORI AAVGCCC, а Вікторія тримає довгий хрест, праворуч – зірка, в обрізі CONO B (див. ілюстр.: 3).	DOC 629	Не опубліковано	Константинополь 474-491	4,36	Чигиринський район, Черкаська область
19.	Фолліс (40 нуммій), Анастасій I (498-518). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Розкопи: 147	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Замкова гора (Кисилівка), 1940 р.
20.	Фолліс (40 нуммій), Анастасій I (498-518). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	м. Київ
21.	Фолліс (40 нуммій), Анастасій I (498-518). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	с. Бучак, Канівський район, Черкаська область
22.	Солід, Юстин I та Юстиніан I (527) Av: D N IVSTIN ЄT IVSTINIAN PP AVG Сидячі фігури Юстина I та Юстиніана I із схрещеними на грудях руках, в обрізі CONOB Rv: VICTORI-A AVG Стоячий ангел, у правиці – великий хрест, лівою рукою тримає державу з хрестом, під нею зірка, в обрізі CONOB Монета має два отвори, ймовірно використовувалася у якості прикраси (див. ілюстр.: 4).	SB 114 DOC vol.I.108	Форум VIOLITY	Константинополь 527	4,25 19,5×20	селище Лісове, Кам'янський район, Черкаська область 2020
23.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	с. Бучак, Канівський район, Черкаська область
24.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Розкопи: 147	Невідомо	Невідомо	м. Київ, Замкова гора (Кисилівка), 1940 р.

25.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Av: DN IVSTINIANVS PP AVG Бюст імператора вправо в профіль. Rv: В середині поля монети велика літера M, зверху – хрест, між зовнішніми довшими гастами під внутрішніми коротшими гастами – літера Г, зліва від M – велика зірка, праворуч – хрест, в обрізі CON.	Толстой, Таб.20: 86 SB 158	Кропоткин 1962: 192	Констан-тинополь	Невідомо	с. Фурси, Білоцерків ський район, Київська область, 1950 р.
26.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Av: DN IVSTINIANVS PP AVG Бюст імператора вправо в профіль. Rv: В середині поля монети велика літера M, зверху – хрест, між зовнішніми довшими гастами під внутрішніми коротшими гастами – літера Δ, ліворуч і праворуч від M – велика зірка, в обрізі CON. (див. ілюстр.: 5).	SB 160	Форум VIOLITY	Констан-тинополь	30×30	с. Вербівка, Кам'янський район, Черкаська область 2020 р.
27.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Av: DN IVSTINI ANVS PF AV(G) зображення Юстиніана I в анфас з вінцем, у правиці – держава з хрестом, лівою рукою тримає щит перед грудьми. Зліва від голови – великий хрест. Rv: В середині поля монети – велика літера M, між зовнішніми довшими гастами під внутрішніми коротшими гастами – літера A, зліва від M вертикально – ANNO, праворуч вертикально – XXII, в обрізі KYZ.	SB 207	Кропоткин 1962: 280	548/549. м. Кізік	Невідомо	с. Мельники, Чигиринський район, Черкаська область, до 1813 р.
28.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	с. Мельники, Чигиринський район, Черкаська область
29.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Av: DN IVSTINI ANVS P<…> зображення Юстиніана I в анфас з вінцем, у правиці – держава з хрестом, лівою рукою тримає щит перед грудьми. Зліва від голови – великий хрест. Rv: В середині поля монети – велика літера M, над літерою – хрест, зліва від M вертикально – ANNO.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	с. Мельники, Чигиринський район, Черкаська область, 2004 р.

30.	Фолліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565). Av: DN IVSTINI ANVS P<…> зображення Юстиніана I в анфас з вінцем, у правиці – держава з хрестом, лівою рукою тримає щит перед грудьми. Зліва від голови – великий хрест. Rv: В середині поля монети - велика літера M, над літерою – хрест, між зовнішніми довшими гастами –літери M під внутрішніми коротшими гастами – літера Δ, зліва від M вертикально – ANNO, в обрізі CON(див. ілюстр.: 6).	SB 163	Не опубліковано	Константинополь	19,84 36×40	с. Мельники (?), Чигиринський район, Черкаська область, 2013 р.
31.	Фоліс (40 нуммій), Юстиніан I (527-565) Av: DN IVSTINI ANVS P<…> зображення Юстиніана I в анфас з вінцем, у правиці – держава з хрестом, лівою рукою тримає щит перед грудьми. Зліва від голови – великий хрест. Rv: В середині поля монети велика літера M, над літерою – хрест, між зовнішніми довшими гастами – літери M під внутрішніми коротшими гастами – літера B, зліва від M вертикально – ANNO, праворуч вертикально – надкарбування OOO, в обрізі ΘΥΠΟ. Монета має отвір, використовувалася у якості прикраси.	SB 218	Шостопал 2007:74	Антіохія	Невідомо	с. Погорільці, Чигиринський район, Черкаська область. Монета передана А. Шостопалом до Чигиринського археологічного музею
32.	¼ фолліса (10 нуммій), Юстиніан I (527-565). Опис відсутній.	-	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	м. Чигирин, Черкаська область, 2010 р.
33.	1/8 фолліса (5 нумій), Юстиніан I (527-565). Av.: DN IVSTINI ANVS PP AVG драпірований бюст імператора з діадемою на голові у профіль, голова праворуч. Rv.: Монограма Херсона.	SB 197 DOC vol.I.108	Не опубліковано	Херсон 527-565	Невідомо	Поблизу селища Макарів, Бучанського району Київської області, 2018 р.
34.	1/8 фолліса (5 нумій), Юстиніан I (527-565). Av.: DN IVSTINI ANVS PP AVG драпірований бюст імператора з діадемою на голові у профіль, голова праворуч. Rv.: Монограма Херсона.	SB 197 DOC vol.I.108	Не опубліковано	Херсон 527-565	Невідомо	Поблизу селища Макарів, Бучанського району Київської області, 2018 р.

35.	Фоліс (?), Юстин II та Софія (565-578). Av. D.N. JNSTI_NIANUSP.P. AVG. ME в центрі монети – зображення сидячих на троні імператора Юстина II та його дружини імператриці Софії. Rv. Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1962: 280 Ластовський 2020: 54	Невідомо	Невідомо	с. Мельники, Чигиринський район, Черкаська область, до 1813 р.
36.	Фоліс, Юстин II та Софія (565-578) Av.: центрі монети – зображення сидячих на троні імператора Юстина II та його дружини імператриці Софії. Rv.: Велика літера М.	Неможливо класифікувати	Шостопал 2007:75	Невідомо	Невідомо	Поблизу сіл Погорільці та Новоселиця, Чигиринський район, Черкаська область
37.	½ фолліса (20 нуммій), Юстин II та Софія (565-578) Av. центрі монети – зображення сидячих на троні імператора Юстина II та його дружини імператриці Софії Rv. Велика літера К. Монета з отвором.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	с. Мельники, Чигиринський район, Черкаська область
38.	½ фолліса (20 нуммій), Юстин II та Софія (565-578). Av.: Опис відсутній через незадовільний стан збереження монети. Rv.: Велика літера К.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	Чигиринський район Черкаської області, жовтень 2017 р.
39.	Фолліс (40 нуммій). Av.: Опис відсутній через незадовільний стан збереження монети. Rv.: Велика літера М.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	с. Погорільці, Чигиринський район, Черкаська область
40.	Фолліс (40 нуммій). Av.: Опис відсутній через незадовільний стан збереження монети. Rv.: Велика літера М Монета має отвір.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	с. Погорільці, Чигиринський район, Черкаська область 06.04.2007.
41.	½ фолліса (20 нуммій), Тиберій II Костянтин (578-582). Av. DM TIB CONTANT PP AV зображення Тиберія II Костянтина в анфас з вінцем, у правиці – держава з хрестом, лівою рукою тримає щит перед грудьми. Rv. Великі XX, над ними – хрест, в обрізі NIKO B. (див. ілюстр.: 7).	SB 443	Не опубліковано	м. Нікомедія		Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область, березень 2019 р.
42.	Фолліс (40 нуммій) Марка Тиберія (582-602). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1962: 283	Невідомо	Невідомо	с. Черепини, Звенигород ський район, Черкаська область, 1956 р.

43.	Солід, Фока (602-610). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Не опубліковано	Невідомо	Невідомо	с. Поташ, Тальнівський район Черкаської області, 2014 р. Монета входила до монетно-речового скарбу VII ст.
44.	Солід, Фока (602-610). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати		Невідомо	Невідомо	с. Поташ, Тальнівський район Черкаської області, 2014 р. Монета входила до монетно-речового скарбу VII ст.
45.	Золота монета, Ираклій (610-641). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Кропоткин 1962: 274	Невідомо	Невідомо	с. Жаботин, Кам'янський район, Черкаської області до 1928 р.
46.	Гексаграма, Ираклій (610-641). Опис відсутній	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	м. Київ
47.	Солід, Ираклій (610-641). Av.: Зображено імператора Ираклія та його сина Костянтина Ираклія. Rv.: Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	ОИАК 1900: 79 Кропоткин 1962: 196	Невідомо	Невідомо	с. Печене (Федорівка, Дементіївка, Розмарицина) Семенастівської волості Єлисаветградського повіту (нині поряд з с. Семенасте, Новоукраїнський район Кіровоградська область), 1893 р.
48.	Церемоніальний міліарісій, Ираклій (610-641). Av.: Зображено імператора Ираклія та його сина Ираклія Костянтина, Ираклій тримає в правиці довгого хреста, а в лівій руці Вікторію, яка вінчає його. Ираклій Костянтин тримає у правиці державу з хрестом. Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка. Монета має отвір. (див. ілюстр.: 8).	SB 789 DOC 58	Форум VIOLITY	Константинополь, близько 620	21×22	Поблизу с. Червоний Яр, Кропивницький район, Кіровоградська область, серпень 2016 р.

49.	Церемоніальний міліарісій, Іраклія (610-641). Av.: Зображено імператора Іраклія та його сина Іраклія Костянтина. Ираклій має довгу бороду і вуса, а Ираклій Костянтин майже одного зросту з батьком. Ираклій тримає в правиці довгого хреста, а в лівій руці Вікторію, яка вінчає його. Ираклій Костянтин тримає у правиці державу з хрестом Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка. Монета має отвір	SB 790 DOC 59	Форум VIOLITY	Константи-нополь 629	4,67	Поблизу сіл Стеблів та Миколаївка Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область (*сумнівна знахідка*)
50.	Церемоніальний міліарісій, Ираклій (610-641). Av.: Зображено імператора Іраклія із синами Ираклієм Костянтином (праворуч) та Ираклоном (ліворуч). Усі тримають у правицях державу з хрестом. Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка. Монета має отвір	SB 791 DOC 60	Форум VIOLITY	Константинополь 638-641	4,40	Чигиринський район, на межі Черкаської та Кіровоградської областей, 2020 р.
51.	Фоліс, Ираклій (610-641). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	м. Київ
52.	Церимоніальний міліарісій, Констант II (641-668). Av.: dN CONSTAN TINUSPP AV, бюст імператора в анфас, у правиці тримає державу з хрестом. Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка.	SB 986	Форум VIOLITY	Константинополь До 651 р.	20×22	Кременище, Києво-Святошинський район, Київська область, весна 2019 р.
53.	Церимоніальний міліарісій, Констант II (641-668). Av.: dN CONSTAN TINUSPP AV, бюст імператора в анфас, у правиці тримає державу з хрестом. Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка.	SB 986	Не опубліковано	Константинополь До 651 р.	Невідомо	Кам'янський район, Черкаська область, 2014 р.

54.	Церимоніальний міліарісій, Констант II (641-668). Av.: dN CONSTAN TINUSPP AV, бюст імператора в анфас, у правиці тримає державу з хрестом. Rv.: Миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа), обабіч – пальмова гілка. Монета має отвір (див. ілюстр.: 9).	SB 986	Форум VIOLITY	Констан-ти-нополь До 651 р.	Невідомо	Чигиринський район, Черкаська область, січень 2020 р.
55.	Гексаграм, Констант II (641-668). Av.: dN CONSTAN TINUS PP AV, бюст імператора в анфас, у правиці тримає державу з хрестом. Rv.: dEUS AdIUTA ROMANIS, миличний хрест (Cross potent) на кулі, нижче – три риски (Голгофа). Монета має отвір (див. ілюстр.: 10).	SB 990	Форум VIOLITY	Констан-ти-нополь	Невідомо	с. Новоселиця, Чигиринський район, Черкаська область, грудень 2019 р.
56.	Фолліс Ісаврів (717-797). Опис відсутній.	Неможливо класифікувати	Зоценко: 75	Невідомо	Невідомо	м. Київ

Рис.1 *(Без масштабу)*

7

8

9

10

REFERENCES

Forum Violity https://forum.violity.com/

Grierson, P. & M. Mays. (1992) *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection*. Washington

Kotlyar, M.F. (2003). Vizantiya. [Elektronnyy resurs]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny:* T. 1: A-V / Redkol.: V. A. Smoliy (holova) ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. K.: V-vo «Naukova dumka», 688 s. Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=Vizantiia [in Ukrainian].

Kotsur, V. (2017). Istoriohrafiya ukrayins′koho skarboznavstva. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (1), 15-32. [in Ukrainian]. doi: https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-15-32

Kozlovs′ka, V.YE. (1947). Rozkopy v Kyyevi na hori Kyselivtsi v 1940 r. *Arkheolohiya*, 1, 141-161. [in Ukrainian].

Kropotkin V.V. (1961). Klady rimskikh monet na territorii SSSR. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR. [in Russian].

Kropotkin V.V. (1962). Klady vizantiyskikh monet na territorii SSSR. M.: Izdatel'stvo AN SSSR, [in Russian].

Lastovskyi, V. (2020). Two Byzantine Coins From the Territory of Motronin Monastery and the Legend of Its Establishment by Princess Motron. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (4), 50-57. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-50-57

Lyaskoronskiy, V.G. Rimskaya moneta v Yuzhnoy Rusi i sopredel'nykh stranakh, kak istoricheskiy istochnik. *Rukopis',* Institut Arkheologii AN USSR. [in Russian].

Mielczarek, M., & Orlyk, V. (2019). New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 13, 33-39. doi: 10.24919/2519-058x.13.190763

Morozov, A. H., & Shostopal, A. V. (2017). Ryms′ki denariyi na terytoriyi Motronyns′koho horodyshcha. *Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Istorychni nauky*. 1. Cherkasy, S. 90-97. [in Ukrainian].

Noonan, T.S. (1987). The monetary history of Kiev in the pre-Mongol period Harvard Ukrainian Studies Vol. 11, No. 3/4 (December), 384-443.

Orlyk, V. (2017). Topohrafiya znakhidok v Ukrayini monet derzhavy Tevtons′koho ordenu v Prussiyi ta yiyi Livons′koho viddilennya (zvedeni vidomosti po oblastyakh). *The Ukrainian Numismatic Annual*, (1) 37-74. (in Ukrainian). DOI https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-37-74

Orlyk, V. (2020). Finds of Coins of Kingdom of Pontus of Mithridates Eupator on the Territory of the Dnipro Right-Bank Forest-Steppe. *Ukrainian Historical Journal*, (6) 93-103. (in Ukrainian). doi: https://doi.org/10.15407/uhj2020.06.093

Orlyk, V. (2020) Znakhidky v baseyni r. Tyasmynu midnykh monet Ol′viyi z Demetroyu ta «istriys′kym» variantom mis′koyi emblemy. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (4) 5-13. (in Ukrainian). DOI: https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-5-13

Orlyk, V. & Orlyk, S. (2019). Theoretical, methodological and source study problems of the economic history of Ukraine. *Universum Historiae et Archeologiae. 2 (27.)/2*. Dnipro, 5-24. [in Ukrainian]. doi: 10.15421/26190201

Orlyk, V. (2020). Do pytannya isnuvannya hroshovoho obihu na terytoriyi Dniprovs′koho Pravoberezhnoho Lisostepu (V–I st. do n.e.). *Istoriya, arkheolohiya, informatsiyna, bibliotechna ta arkhivna sprava: aktual'ni*

problemy nauky ta osvity: tezy dopovidey I Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, 13 travnya 2020 . Kropyvnyts′kyy, 9-13. [in Ukrainian].

Orlyk, V., & Orlyk, S. 2020 The New Find of a Bronze Coin of Kerkinitis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). Danubius XXXVIII, Supliment. 9-23.

Orlyk, V., Kotsur, V., & Tsyganenko, L. (2019). Klad ol'viyskikh monet «borisfenov», naydennyy v Gorodishchenskom rayone Cherkasskoy oblasti vesnoy 2018 goda. *Acta Archaeologica Lodziensia, 65*. Lodz. 37–48. [in Russian] doi: https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/4

Otchet imperatorskoy arkheologicheskoy komissi za 1897 god. SPb., 1900. [in Russian]

Roman Imperial Coinage. (1981). Vol. VIII. The Family of Constantine I (A.D. 337–64). London: Spink & Son Ltd.

Shostopal, A. (2008). Chyhyrynshchyna v XIV-XV stolittyakh za numizmatychnymy danymy. *Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya*. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 1-2 zhovtnya 2008 r. Cherkasy, S. 70-76. [in Ukrainian].

Shostopal, A. (2013). Baseyn r. Tyasmyn: na peretyni dvokh monetnykh system. *Naukovi zapysky z ukrayins'koyi istoriyi*. Zbirnyk naukovykh statey. (33). Pereyaslav-Khmel′nyts′kyy, S. 68–71. [in Ukrainian].

Shostopal, A. (2016). Antychni monety z okolyts′ sela Moshny Cherkas′koho rayonu. *Aktual'ni problemy numizmatyky u systemi spetsial'nykh haluzey istorychnoyi nauky*: tezy dopovidey IV mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 22-23 chervnya 2016 r. – Kirovohrad – Kyyiv – Pereyaslav-Khmel′nyts′kyy, 23-26. [in Ukrainian].

Shostopal, A. (2018). Znakhidky bospors′kykh monet na Cherkashchyni. *Aktual'ni problemy numizmatyky u systemi spetsial'nykh haluzey istorychnoyi nauky: tezy dopovidey V mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 21-22 chervnya 2018 r. – Medzhybizh – Pereyaslav- Khmel′nyts′kyy – Kropyvnyts′kyy – Kyyiv, 21-26. [in Ukrainian].

Shostopal, A. V. (2017). Dva skarby ryms′kykh denariyiv z Chyhyrynshchyny. *Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya*. Materialy VI naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 9-10 lystopada 2017 r. Cherkasy, 27-30. [in Ukrainian].

Shostopal, A.V. (2006). Znakhidky antychnykh monet na Chyhyrynshchyni. *Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya*. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 17-18 travnya 2006 r. Cherkasy, 67-71. [in Ukrainian].

Shostopal, A.V. (2011). Analiz monetnykh skarbiv XVII stolittya, znaydenykh na Cherkashchyni. *Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya*. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 30 veresnya - 1 zhovtnya 2010 r. Cherkasy, 57-62. [in Ukrainian].

Shostopal, A.V. (2011). Fal'shivyye denarii na chernyakhovskikh poseleniyakh Srednego Podneprov'ya. *Al'manakh antichnoy numizmatiki*. 4. M., 95-102. [in Russian].

Shostopal, A.V. (2014). Nakhodki monet X-XÍ vekov v Cherkasskoy oblasti. *Mezhdunarodnaya numizmaticheskaya konferentsiya «Epokha vikingov v Vostochnoy Yevrope v pamyatnikakh numizmatiki VIII-XI vv.»*. Sankt-Peterburg, Staraya Ladoga, 18-20 aprelya 2014 goda. Materialy dokladov i konferentsiy. Sankt-Peterburg, 96-102. [in Russian].

Shostopal, A. V. (2007). *Skarby Cherkashchyny*. Cherkasy. [in Ukrainian].

Shostopal, A.V. (2016). Torhovel′ni vidnosyny plemen Seredn′oho Podniprov″ya v skifskiy period za numizmatychnymy danymy. *Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya*. Materialy V naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 12-13 lystopada 2015 r. Cherkasy, 25-28.Byzantine coins and their values. P.35-305. [in Ukrainian].

Tolstoy, I.I. (1913) *Vizantiyskiye monety*. T.3. SPb. [in Russian]

Zotsenko, V.N. (1991). Vizantiyskaya moneta v Srednem Podneprov'ye. *Yuzhnaya Rus' i Vizantiya*. Kyiv, S. 57-79. [in Russian].

НУМІЗМАТИЧНІ СВІДЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ НАСЕЛЕННЯ ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ З РИМСЬКОЮ ТА ВІЗАНТІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЯМИ У IV – VIII СТ.

Анотація

Означений у статті хронологічний період є досить цікавим як з точки зору нумізматики, так і з огляду на взаємозв'язки та взаємовпливи Візантії та слов'янських племен, які мешкали на Північному та Західному кордонах Східної Римської імперії.

Контакти Візантії та слов'янського світу мали переважно торговельний та військовий характер. Одними з важливих джерел контактів мешканців Півдня Дніпровського Правобережного лісостепу з Візантійською імперією є нумізматичні джерела, зокрема візантійські монети та топографії їхніх знахідок у зазначеному регіоні. У даній статті автори продовжили попередні свої дослідження щодо вивчення монетних знахідок на території Дніпровського Правобережного лісостепу та узагальнили відому їм достовірну інформацію про знахідки монет імператорів Східної Римської імперії в досліджуваному регіоні. Авторами складено «Каталог ранньовізантійських монет, знайдених на території Дніпровського Правобережного лісостепу», до якого внесена інформація про 56 монет імператорів Східної Римської імперії, які були знайдені на указаній території протягом XIX – початку XXI ст. Наявність серед знахідок візантійських срібних монет із отворами вказує на їхнє використання у якості статусних прикрас чи оберега їхніх власників. У той же час відсутність отворів на золотих монетах засвідчує, що вони використовувалися у торговельних операціях, а також як спосіб накопичення, тобто виконували основні функції грошей.

Ключові слова: Східна Римська імперія, Візантія, Дніпровський Правобережний лісостеп, слов'янські племена, торгівля, монетні знахідки, фолліс, солід, гексаграм, міліарісій.

THE NUMISMATICAL EVIDENCE OF RELATIONS BETWEEN THE POPULATION OF THE DNIEPER RIGHT-BANK FOREST STEPPE WITH THE ROMAN AND BYZANTINE EMPIRE IN 4 – 8th CENTURIES

The chronological period identified in the article is quite interesting both from the point of view of numismatics and considering the interrelations and mutual influences of Byzantium and Slavic tribes which lived on the Northern and Western borders of the Eastern Roman Empire. Contacts between Byzantium and the Slavic world were mainly a commercial and military nature. Numismatic sources, in particular Byzantine coins and topographies of their finds in the region are one of the important sources of contacts between the inhabitants of the South of the Dnieper right-bank forest steppe and the Byzantine Empire. In this article, the authors continued their previous research concerning the study of coin finds in the Dnieper right-bank forest steppe and summarized the known reliable information about the findings of coins of the emperors of the Eastern Roman Empire in this region. The finds of Byzantine gold coins cannot clearly indicate the commercial nature of their origin. In this regard, the finds of copper Byzantine coins are more interesting and promising for study. The authors have compiled a "Catalog of Early Byzantine coins found on the territory of the Dnieper right-bank forest steppe ", which contains information about 56 coins of the emperors of the Eastern Roman Empire, which were found on this territory during the 19th - early 21st centuries. The presence of Byzantine silver coins with holes among the finds indicates their use as status ornaments or talismans of their owners. At the same time, the absence of holes on gold coins shows that they were used in trading operations, as well as a way of accumulation, that is they performed the main functions of money.

Key words: Eastern Roman Empire, Byzantium, Dnieper right-bank forest steppe, Slavic tribes, trade, coin finds, follis, solid, hexagram, miliarense.